

SZENT ISTVÁN PARK ÁTALAKULÁSA, A KEZDETEK

Meghatározó változások a XX. század második harmadában

THE INITIAL TRANSFORMATION OF SZENT ISTVÁN PARK IN BUDAPEST

Fundamental changes in the second third of the 20th century

ALMÁSI BALÁZS | TÓTH BARNABÁS | PAP MIKLÓS LÁSZLÓ | TAKÁCS KATALIN

ABSZTRAKT

Elméleti tanulmányunk célja a Szent István park kert-építészeti változásainak azonosítása és a közpark XX. század közepi építéstörténetének kritikai elemzése, hogy a szakemberek és az érdeklődő nagyközönség számára a park evolúciójáról egy, a megismerést segítő áttekintést nyújtsunk, illetve tudatosítsuk az objektum, a helyszín – jelenleg látens – építőművészeti értékeit. Mindezek tükrében feltárjuk, hogy az egyes építési korszakokban történt beavatkozások milyen hatással voltak a park kertművészeti jellegzetességeire, a kialakulásakor megfogalmazott koncepciótól kezdve a térszerkezeten, stíluson át a kompozíciós egységig vagy anyaghasználatig. Megvizsgáltuk és ismertetjük a park élő és élettelen elemeinek átalakulását, úgymint: úthálózat, növényzet, parki architektúrák, burkolatok, vízarchitektúrák, szobrok, egyéb díszítő elemek; és megvizsgáljuk a Szent István park változó térstruktúráját, belső hierarchiáját. A vizsgálatok alapján meghatároztuk, hogy az eredeti kialakításból, koncepcióból, értékrendszerből mi az, ami még létezik vagy részben fellelhető. Szándékaink szerint értékelésünkkel kiemeljük a park építőművészeti jelentőségét.

Kulcsszavak: Szent István park, közpark, kritikai elemzés, kerttörténet, szabadtérépítészet

BEVEZETÉS

Jelen cikk a Szent István Park építéstörténetének második részét tárgyalja [1], részletesen bemutatva a kert-építészeti átalakulásokat a XX. század középső harmadában (Csepely-Knorr, 2011; Takács et al., 2021). Elemzésünk központi célja, hogy megértsük azokat a folyamatokat, amelyek a park mai állapotához vezettek, és azonosítsuk a megőrzésre érdemes elemeket. Mivel a parkban járva napjainkban igen kevésbé ismerhető fel az egykori nagyvonalú és tudatos térszerkezeti kialakítás, sem a korábban formai egységben működő kisarchitektúrák, berendezések összhangja, fontos annak a folyamatnak a megismerése, amely a mai állapothoz vezetett. Csak így juthatunk el olyan objektív szakmai értékítélet-hez, amely képes felszínre hozni egy modernista tájépítészeti alkotás valódi, stíluskorszakokon átívelő értékét, és egyértelművé tenni, melyek a szükségszerűen megőrzendő, netán helyreállítandó vagy rekonstruálandó elemei (Karlócai Bakay et al., 2024). Ebben az építéstörténeti változásokat ismertető második részben a park

ABSTRACT

The aim of our theoretical study is to identify architectural changes in Szent István Park in Budapest and to critically analyse the history of the public park in the mid-twentieth century. We intend to provide professionals and the general public with an overview of the park's development, to help them understand it and make them aware of the site's architectural values, which are currently latent. In this context, we will explore how the interventions in the various construction periods have influenced the characteristics of the park's landscape, from the conceptual design at the time of its creation, through its spatial structure and style, to the compositional unity and use of materials. We will examine and describe the transformation of the park's living and non-living elements, including its pathway system, vegetation, small architecture, pavements, water features, sculptures and other decorative elements. Furthermore, we will examine the park's changing spatial structure and internal hierarchy. Based on our investigations, we will determine what still exists or partially exists from the original design, concept and value system. Through our evaluation, we will highlight the park's architectural significance.

Keywords: Szent István Park, public park, critical analysis, garden history, open space design

INTRODUCTION

This article serves as a second part of the architectural history of Szent István Park [1], detailing the transformations of its architectural elements in the middle third of the 20th century (Csepely-Knorr, 2011; Takács et al., 2021). The central aim of our analysis is to understand the processes that have led to the current condition of the park and to identify the elements that are worth preserving. As it is now difficult to recognise the generous and conscious spatial design of the park, or the harmony of the small architectural elements and equipment that used to function in formal unity, it is important to understand the process that resulted in the present state of affairs. Only this way can we arrive at an objective professional judgement that can reveal the true value of its modernist landscape architectural design work, and make clear which elements thereof must be preserved, restored or reconstructed (Karlócai Bakay et al., 2024). In this second part, we describe the initial changes that followed the park's construction from the second half of the 1940s to the beginning of the 1970s. (Figure 1) The main reason for defining this period is that the increasingly spontaneous evolution of the main axis of the park and the lateral areas, which were already in the process of being transformed by the early 1950s, led to a conscious and

significant transformation in the mid-1970s, which in retrospect was a milestone in the park's evolution.

The park was built before neighbouring buildings, in accordance with a carefully planned regulatory framework in the 1930s. These plots were built as a closed structure with a uniform architectural façade, in line with the structure of the park (Erki, 1997; Földeák & Somogyi, 1954; Fonyódi, 2012). At the same time, in relation to the urban architectural context on the eastern side, the park's main axis was not ended by a prominent building, but continued along the line of Csanády Street. This modernist neighbourhood is still a popular area for guided professional tours of the city (Maczó, 2022), but the park itself, as formerly one of Hungary's most important early modern public parks, now barely reflects its original modernist character.

METHODOLOGY

Our research is based on a multifaceted investigation into the park's spatial structure and landscape architectural character, primarily through a comprehensive, detail-focused analysis of aerial and archive photographs. This particular study analyses the transformations made during the park's initial period of change, until 1972. Special attention is devoted to the alterations affecting the core elements – both living and inanimate – that define the park's spatial structure. These include the vegetation, the structure of the pathways and the park's small architectural features.

During and immediately after the Second World War, a significant number of the trees forming the avenues along the secondary axis leading towards the Danube were destroyed, disrupting the pre-existing spatial structure. Consequently, the first major modification to the park's spatial configuration and experiential quality stemmed fundamentally from changes in the vegetation stock; hence, our analysis starts with this aspect. Our research is also focused on investigating the evolution of material use, along with the decorative and functional elements that shape the park's stylistic identity – including water features, sculptures and outdoor furnishings. We examine the sequence of significant interventions undertaken since the park's initial establishment, with a view to illustrating the gradual erosion of the park's intrinsic values and its significance within the realms of garden art and urban landscape architecture.

CHANGES IN THE VEGETATION IN THE MID-20TH CENTURY

The composition of the park's original vegetation was predominantly characterised by deciduous taxa. Among the arboreal species, key elements defining the spatial structure included the silver lindens (*Tilia tomentosa*) lining the

kialakítását követő kezdeti változásokat mutatjuk be az 1940-es évek második felétől az 1970-es évtized elejéig. (1. ábra) A korszakolás indoka elsősorban az, hogy az 1950-es évek elejére már átalakulóban lévő parki főten-gely és a mellékterek egyre inkább spontán evolúciója az 1970-es évek közepére egy tudatos és jelentős átalakítás-hoz vezetett, amely visszatekintve mérföldkőnek számít a park fejlődéstörténetében.

Az 1930-as évek átgondolt szabályozási terve alap-ján, a Szent István park megépítését követően, annak térszerkezetéhez illeszkedő egységes építészeti homlok-zattal zárt sorú beépítés alakult ki a szomszédos telke-ken (Erki, 1997; Földeák & Somogyi, 1954; Fonyódi, 2012). A városépítészeti kontextushoz ugyanakkor hozzátarto-zik, hogy a park főtengeyének lezárásaként nem épült hangsúlyos főépület a keleti oldalon, hanem a tengely folytatása jött létre a Csanády utca kiszabályozásá-val. Ez a modernista beépítés máig meghatározó érté-ket képvisel, ami napjainkban is gyakori és népszerű a vezetett szakmai épületbejárások, városi séták során (Maczó, 2022). Ugyanakkor maga a park, amely egykor Magyarország egyik legjelentősebb kora modern közpar-kjának számított, ma már alig tükrözi eredeti modernista karakterét.

ELEMZÉSI MÓDSZER

Kutatásunk a park térbeli szerveződésének és kertépí-tészeti karakterének több szempontú vizsgálatán ala-pul, elsősorban archív légi felvételek, fényképek átfogó,

ugyanakkor részletekre fókuszáló elemzése alapján. Jelen tanulmányban a park első nagy átalakulási periódusának (1972-ig tartó időszak) változásait elemezzük, különös tekintettel a park térszerkezetét meghatározó, élő és élettelen elemek – növényállomány, úthálózat, valamint a parki architektúrák – átalakulásaira. A második világ-háború után, a melléktengely Duna felőli fasorainak fái nagyrészt megsemmisültek, ezért a térszerkezet meg-bomlott: a park térstruktúrájának, térélményének első nagy módosulása tehát alapvetően a növényállomány változásának az eredménye, így ezzel kezdjük elemzésün-ket. A park stílusát alakító anyaghasználatok, díszítő- és funkcionális elemek – beleértve a vízarchitektúrát, szob-rokat és kültéri bútorzatot – változásának feltárása szin-tén központi szerepet kap kutatásunkban. Vizsgáljuk a jelentősebb beavatkozások láncolatát a park kialakításá-nak kezdete óta, és érzékeltetjük a park értékeiben, kert-művészeti és városi szabadtérépítészeti jelentőségében bekövetkező lassú eróziót.

A NÖVÉNYÁLLOMÁNY VÁLTOZÁSA
A SZÁZAD KÖZEPÉN

A park eredeti növényállományát döntően a lombhullató taxonok dominálják. Fatermetű fajok közül térszerkezeti szempontból meghatározóak a melléktengely hosszanti részének nyugati és keleti oldalát határoló ezüsthársak (*Tilia tomentosa*), illetve a süllyesztett mellékterek ovális fehér akác fasorai (*Robinia pseudoacacia*) [2]. A legmegha-tározóbb térszerkezeti elemként – a korszaktól függően –

1. ábra/Figure 1: A Szent István park kezdeti átalakulásának hangulatképei az 1940-60-as évekből / The initial transformation of Szent István Park in the 1940s-60s

ÁBRA FORRÁSA: SZERZŐK SAJÁT MUNKÁJA AZ ALÁBBI KÉPEK FELHASZNÁLÁSÁVAL: 1941-ES KÉP FORRÁSA: FSZEK, BUDAPEST GYŰJTEMÉNY, LELTÁRI SZÁM: 081014, KÉP KÉSZÍTŐJE: ISMERETLEN, DÁTUM: [1941]; 1957-ES KÉP

FORRÁSA: FORTEPAN / SZENT-TAMÁSI MIHÁLY, 13785 SZENT ISTVÁN PARK. [1957]; 1962-ES KÉPEK FORRÁSA: FORTEPAN / ANGALFÖLDI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY, 39663 [1962], ILLETVE 150 ÉVES A FŐVÁROSI KERTÉSZET, 1867-2017. SZERK.: DÉKÁNY SZILVESZTER; KIADÓ: FŐKERT NONPROFIT ZRT., BUDAPEST, 2017; 1967-ES KÉP FORRÁSA: FSZEK BUDAPEST GYŰJTEMÉNY

western and eastern sides of the secondary axis, and the oval allees of black locust (*Robinia pseudoacacia*) situated within the recessed enclosed areas [2]. Functioning as the most significant spatial structuring elements—vary-ing with the specific period—were intensively maintained white mulberry (*Morus alba*) hedges. These ranged in height from 1.0 to 3.5 metres and served to strongly artic-ulate and delineate both the main and secondary axes (Erki, 1997). Along the axis parallel to the Danube, lawn areas were originally bordered by 60-90 cm high oval-leaved privet (*Ligustrum ovalifolium*) hedges. These lower hedges did not obstruct the views across the lawn parterres flanking the longitudinal axis [3]. Art Deco style columns stood at the four corners of the central ornamental pool, and were covered in Russian vine (*Fallopia baldschuanica*) [4]. In the park section to the east of Pozsonyi Road, the allees forming the northern and southern boundaries con-sisted of London plane trees (*Platanus x hispanica*), which were planted in the early 1940s. To achieve the desired geometrical aesthetic form, these trees were likely sub-ject to rigorous pruning, thereby shaping regular crowns and presenting a uniform appearance consistent with the western park section. Along both sides of the main axis, a white mulberry hedge—initially trimmed to a height of 3-3.5 metres and later maintained at a medium height of 1-1.5 metres during the early 1950s and 1960s—reinforced the visual axis extending towards the Danube.

The siege of Budapest during World War II and subse-quent post-war supply difficulties inflicted considerable

damage on the park’s vegetation stock. This was particu-larly evident in the double linden alley along the second-ary axis of the western park area, as the local population ‘harvested’ a large portion of the timber for firewood. Consequently, only approximately 16 individual trees sur-vided, compared to an original number estimated at 260-280. Between 1955 and 1957, efforts were made to partially replace the lindens [5]. However, disrupting the uniformity of the allees, Southern Catalpa (*Catalpa bignonioides*)—a taxon relatively unfamiliar in Hungary at that time—was introduced into the rows during the early 1950s [6].

Fast-growing pioneer and early successional taxa, capable of providing substantial shade within a relatively short period, were planted in the park’s central area. Silver birches (*Betula pendula*) were planted in the two lawn parterres marking the western edge of the main axis [7]; however, their presence unduly softened the park’s strictly geometric spatial structure. In the park’s eastern section, the mulberry hedges were removed in 1964, coin-ciding with the main axis’s functional conversion into a playground area [8]. Between 1960 and 1972, these were replaced by groups of Japanese pagoda trees (*Styphnolo-bium japonicum*) planted in three corners of this eastern section. Concurrently, the central areas saw the intro-duction of silver lindens (*Tilia tomentosa*), tree of heaven (*Ailanthus altissima*), corkscrew willows (*Salix matsudana* ‘Tortuosa’), silver birches (*Betula pendula*) and Norway maples (*Acer platanoides*), arranged in a more informal, naturalistic composition [9].

2. ábra/Figure 2: A Szent István park szerkezeti átalakítása az 1950-60-as években / The structural transformation of Szent István Park in the 1950s-60s

ALAP LÉGI FELVÉTEL FORRÁSA: A MAGYAR NÉPHADSereg
TÉRKÉPÉSZETI INTÉZETÉNEK LÉGI FELVÉTELE 1963-BÓL.
KÉP AZONOSÍTÓ SZÁMA: 1963-0078-0256. A FENTROL.HU
ONLINE ADATBÁZISA NYOMÁN. ELEMZŐ ÁBRA: SZERZŐK
SAJÁT MUNKÁJA

1,0-3,5m magas intenzíven fenntartott fehér eperfa (*Morus alba*) sövények funkcionáltak, amelyek erőteljesen tagolták, illetve határolták a főtengetlyt és a melléktengelyt (Erki, 1997; Földeák & Somogyi, 1954). A Dunával párhuzamos tengely mentén egykor 60-90 cm magas széleslevelű fagyalsövény (*Ligustrum ovalifolium*) szegélyezte a gyepes felületeket. Ezen alacsonyabb sövények az átlátást nem akadályozták a hosszanti tengely gyepes parterei mentén [3]. A központi díszmedence négy sarkában art-deco stílusú oszlopok álltak tatáriszalaggal (*Fallopia baldschuanica*) befuttatva [4]. A Pozsonyi úttól keletre lévő parkrészen az északról és délről határt képező fasorok hibrid platánokból (*Platanus x hispanica*) állnak, amelyek az 1940-es évek elején lettek telepítve. A geometrikus formavilág elérése érdekében valószínűleg erőteljesen met-szették ezeket, így szabályos koronát formálva egységes megjelenést nyújtottak a nyugati parkrésszel. A főten-gely mentén kétoldalt eleinte magasra nyírt (3-3,5m), később, az 1950-60-as évek elején már csak középmagasra (1-1,5m) nyírt fehér eperfa sövény erősítette a látványten-gelyt a Duna irányába.

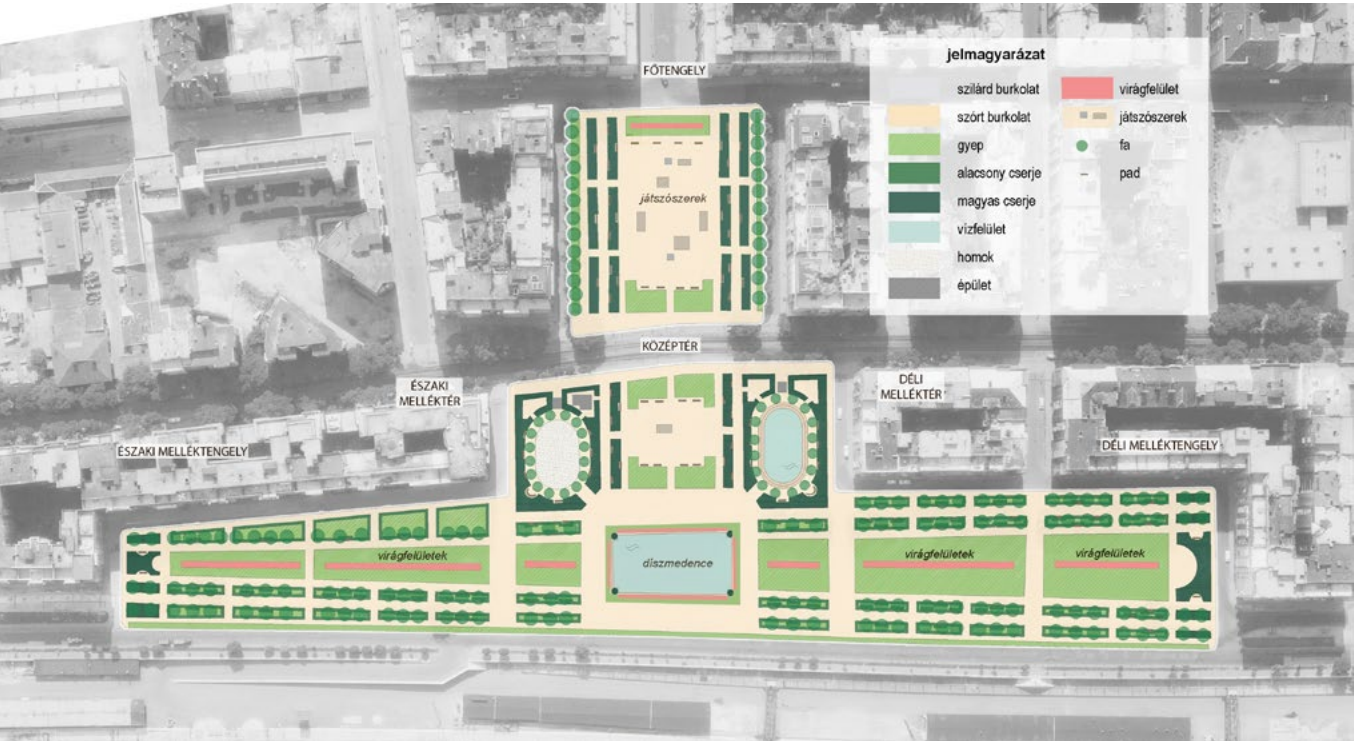
A főváros világháborús ostroma és a háború utáni ellátási gondok károkat okoztak a növényállomány-ban, különösen a nyugati parkrész melléktengelyének kettős hársfasorában, mivel a lakosság a faanyag egy részét tűzifaként felhasználta, így hozzávetőlegesen az eredeti 260-280 faegyedből mindössze 16 db maradt meg. 1955-57 között a hársakat részben pótolták [5], de a fasorok egységességét megbontva az ötvenes évek elején, egy hazánkban még kevésbé ismert taxont, a szívlevelű szivarfát (*Catalpa bignonioides*) telepítettek a fasorokba [6]. A park középterébe gyorsan növekvő és így viszonylag rövid idő alatt nagy árnyékot adó pionír és előfutár taxonokat ültettek. A főtengetly nyugati lezá-rását jelentő két gyepes parterbe közönséges nyírfák (*Betula pendula*) kerültek [7], amelyek túlzottan oldot-ták a park tisztán geometrikus térszerkezetét. A park keleti részén az eperfa sövényeket 1964-ben kivágták a főtengetly játszótéri funkcióváltása miatt [8], és helyet-tük 1960-1972 között a keleti parkrész három sarkába japán akác facsoportokat (*Styphnolobium japonicum*),

míg a középső területekre oldott formában ezüsthársa-kat (*Tilia tomentosa*), mirigyes bálványfákat (*Ailanthus altissima*), mandzsu füzeket (*Salix matsudana 'Tortuosa'*), közönséges nyíreket (*Betula pendula*) és korai juharokat (*Acer platanoides*) ültettek [9].

A PARK SZERKEZETI ÉS
FUNKCIONÁLIS VÁLTOZÁSAI
A KIALAKÍTÁSTÓL
AZ 1975-ÖS ÁTALAKÍTÁSIG

A Szent István park kialakításkori szerkezetében [10] az első jelentős változást a főtengetly és a melléktengelyek gyepes partereinek átalakítása [11] (2. ábra), valamint a főtengetly Pozsonyi úttól keletre fekvő növényfelületeinek megváltoztatása hozta. Ez utóbbi inkább ad-hoc jellegű módosításként értelmezhető, amely a park eredeti kon-cepcióját írja felül, és az ezzel összefüggő értékvesztés kiindulópontját képezi. (5. ábra)

A modernizmus és a letisztult geometrikusság szel-lemében kialakított park egységes koncepciója ellenére a Dunára merőleges főtengetly és a folyóval párhuzamos melléktengely között finom eltérés mutatkozott. A főten-gely alig érzékelhető kiemelését a szélesebb kialakítás, a Csanády utca irányában megjelenő erőteljes szimmetria és a tengelyt két oldalról kísérő mellékterek hangsúlyozták. A gyepes parterek, a hosszanti sövény-sávok, padok, pad-helyek, kandeláberek és a hosszú sétányok az egységet, harmóniát és a formai összhangot képviselték. A főtengetly nagyméretű parterének nyílt gyepes felületét az 1950-es évek elejére megbontották, és közepén egységes, szim-metrikus szórt burkolatú szabad felületeket hoztak létre új funkciók számára [12]. Az 1950-es évek végétől további kisebb változások figyelhetők meg a főtengetly keleti lezá-rásában, amelyet a záró gyepfelület közepén megjelenő virágágyás hangsúlyoz. A központi díszmedence környeze-tében új, egységesen keretező gyepfelület jött létre, míg a melléktengely mentén dekoratív virágfelületek tűntek fel a szimmetriatengelyben. A formai-szerkezeti átalakításai révén a főtengetly korábbi finom kiemelése markánsabbá vált, és határozottabban elkülönült a melléktengelytől – ezzel megbontva a park formai összhangját (2. ábra).

STRUCTURAL AND FUNCTIONAL
CHANGES IN THE PARK FROM
ITS ESTABLISHMENT TO THE 1975
RENOVATION

The first significant alteration to the original structure of Szent István Park [10] involved the transformation of the lawn parterres along the main and secondary axes [11] (Figure 2), coupled with changes to the vegetation situ-ated to the east of Pozsonyi Road. This latter change can largely be interpreted as an ad-hoc modification that over-rode the park's original design concept, and represented the starting of the subsequent erosion of its inherent value (Figure 5).

Despite the unified concept and refined geometricity of the park, designed in the spirit of modernism, a subtle distinction existed between the main axis (running per-pendicular to the Danube) and the secondary axis (run-ning parallel to it). The main axis was subtly emphasised by its wider layout, with pronounced symmetry extending towards Csanády Street and the enclosed spaces on either side. The lawn parterres, longitudinal hedges, carefully placed benches, chandeliers and expansive promenades collectively embodied unity, harmony and formal coher-ence. By the early 1950s, the expansive open lawn of the main axis's large parterre was both disrupted and uni-fied, with a symmetrical open area and unbound paving created at its centre to accommodate new functions [12]. From the late 1950s onwards, further minor changes were made at the eastern edge of the main axis, highlighted

by the introduction of a flowerbed in the centre of the surrounding lawn area. A new, uniformly framed lawn sur-face emerged around the central ornamental pool, while decorative flowerbeds were added along the secondary axis's line of symmetry. Through these formal and struc-tural transformations, the previously subtle emphasis on the main axis became more pronounced, setting it apart more distinctly from the secondary axis and thereby dis-rupting the park's overall formal coherence (Figure 2).

It can be noted that the alterations made during this period integrated new surfaces and functions—such as playground equipment and unbound paved areas designed to host them within the main axis (Figure 3)—while adhering to the original spatial order and main-taining the strong symmetry (Balogh et al., 2020). How-ever, the transformation of the main axis resulted in a hierarchical shift in the relationship between the main and secondary axes. The park's prior surface symmetry evolved into an axial symmetry, perceptible through the introduction of annual ribbon plantings along the second-ary axis centre line and through new pathways connect-ing the mid-lines of the unbound paved surfaces on the main axis. From this point forward, the east-west main axis also gained functional dominance. The primary focus partially shifted from the ornamental pool at the intersec-tion of the two axes—previously the sole dominant focal point—towards the east-west main axis. The change in central emphasis, which would become even more pro-nounced by the turn of the millennium, thus began with

3. ábra/Figure 3: A Szent István park tér-szerkezeti kialakítást és látványkapcsolatokat még nem zavaró új funkciója a főtengetyben / *The new function of Szent István Park along the main axis, which has yet to disrupt the spatial design and visual connections*

KÉP FORRÁSA: FORTEPAN / ANGYALFÖLDI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY, 39663 [1962] [HTTPS://FORTEPAN.HU/HU/PHOTOS/?ID=39663](https://fortepan.hu/hu/photos/?ID=39663) A CSŐVÁZAS JÁTSZÓ ESZKÖZRŐL A FELVÉTEL A PARK FŐTENGETYÉBEN KÉSZÜLT, HÁTTÉRBE SZEMBEN A CSANÁDY UTCA

►► 4.a-b ábra/Figure 4.a-b: A Szent István park kőhattyú lábázatú padjai teljesen elhanyagolva már 1965-ben / *Benches in Szent István Park, with the stone swan pedestals already in a state of complete neglect by 1965*

KÉPEK FORRÁSA: KÜRTI ANDRÁS (1965): LE A BÜROKRÁCIÁVAL, PARKOK, PADOK ÉS EGYEBEK, IN: LUDAS MATYI, 1965/04/15 (XXI. ÉVF.), 15. SZÁM, P.7

Kijelenthetjük, hogy az ekkoriban megvalósult átalakítások az eredeti térbeli rendhez igazodva az erőteljes szimmetria megtartásával integráltak új felületeket, funkciókat a parkba – pl. játszó eszközök, illetve az ezeket befogadó szórt burkolatú terek (Balogh et al., 2020) a főtengetyben (3. ábra). A főtengety átalakítása mégis hierarchikus változást eredményezett a fő és melléktengely viszonyában. A park korábbi felületi szimmetriája tengelyes szimmetriává alakult, amely a gyepes parterek közepvonalaiban a melléktengely egyenáris szalagágyai, valamint a főtengety szórt burkolatú felületeinek közepvonalaán létrejött új összekötések révén válik érzékelhetővé. Maga a kelet-nyugati főtengety innentől kezdve funkcionális dominanciát is élvez. Ekkor a két tengely metszésében található díszmedencéről, mint korábbi egyeduralgó súlyponti felületről a főszerep részben a kelet-nyugati tájolású főtengetyre irányul. Az ezredfordulón még jelentősebbé váló központi hangsúlyeltolódás tehát ezzel a gesztussal veszi kezdetét. Mivel a kisléptékű beavatkozásokkal a főtengety szerepe megváltozik, az eredetileg korozásra szánt parkrész innentől az aktív, helyben maradó időtöltés lehetőségét nyújtva további funkcionális változásoknak ad teret. Ugyanakkor a séta, korozás lehetősége elsősorban a Duna menti észak-déli melléktengelyre tevődik át, ahogy az már a harmincas években is meghatározó volt (Heim, 1937).

A park épített elemrendszere már a kialakítást követő évtizedekben jelentősen átalakult: vélhetően a világháborús években tűnt el a központi díszmedence közepéről a

szökőkút, a sarkokról a növényekkel befuttatott fém sarokdíszek [13] és a sétányokat kísérő öntöttvas díszes kandeláberek is. Szerepüket magas fénypontú modern „ostorlámpák” vették át. Az eredeti fa lécezésű, mívés műkő padok helyén/mellett 1951-ben modernista un. „Városliget padokat” telepítenek [14], majd 1964-ben [15] ezeket is felváltották a „Szentendrei típusú kerti padok” [16] a keleti középtérben, illetve részben a melléktengely mentén [17]. A mellékterek közül a déli oldalon 1965-ben még állt egy rossz állapotban lévő, eredeti íves műkő pad is (4.a ábra). Ugyancsak e melléktérben ekkor még megvoltak az eredeti padok lécezés nélküli műkő lábai, az ún. „kőhattyúk” (4.b ábra) (Kürti, 1965). Az 1960-as években a középtéri játszóeszközök száma növekedett: bekerültek a hinták, mérleghinták és a fém csővázis játszószerkezetek első generációi is. A burkolt felületeket egyöntetű szórt burkolat jellemzi, kerti szegéllyel, míg érdemi szintkülönbség egyedül a súlyponti díszmedence és a mellékterek süllyesztett íves tereiben, illetve a Pozsonyi út kiemelt szegélyeinek kialakításában található.

Az egyik legnépszerűbb, emblematikus parki elem a lubickoló, amelyet a hatvanas években, a szigorodó közegészségügyi elvárások miatt már nehezen lehetett üzemeltetni, s az 1972-es légifelvételen már nem is látható (5. ábra); hasonlóképp az északi melléktérben lévő ovális süllyesztett homokozót is feltöltötték. Helyette egy-egy kisebb négyszögletes homokozó épült az ovális akácgyűrűn belül és kívül (6. ábra). Az ovális mellékterek nyírt növényi struktúrája a padhelyek beharapásaival

these interventions. As small-scale interventions altered the role of the main axis, this section, originally intended as a promenade, began to accommodate opportunities for active, stationary recreation, paving the way for further functional changes. At the same time, the main route for walking and promenading shifted predominantly to the north-south secondary axis along the Danube, reflecting the significance that had already been established in the 1930s (Heim, 1937).

The park’s structure of built elements underwent significant transformation in the decades immediately following its establishment. It is presumed that the fountain in the centre of the ornamental pool, its metal ornaments [13] and the ornate cast-iron lighting fixtures along the promenades disappeared during World War II. Their role was taken over by modern ‘whip-style’ lamps with high lumen output. In 1951, modernist benches, known as ‘Városliget (City Park) benches’, were installed [14] nearby or in place of the original, artfully-crafted cast stone benches with wooden slats. Subsequently, in 1964 [15], these were replaced by the ‘Szentendre type’ garden benches [16] in the eastern areas and partially along the secondary axis [17]. In the southern enclosed oval space, one of the original curved cast stone benches, albeit in poor condition, still existed in 1965 (Figure 4a). Within the same auxiliary space, the cast stone supports (legs) of the original benches, lacking their wooden slats – colloquially known as ‘stone swans’ (Kürti, 1965) – were also still present at that time (Figure 4b). During the 1960s, the amount

of playground equipment in the central area increased, with the introduction of swings, seesaws and the initial generation of metal tube-framed play tools. The paved surfaces were characterised by uniform gravel paving edged with kerbstone elements. Substantial level changes were primarily confined to the focal ornamental pool, the recessed areas within the enclosed spaces and the design of the upstand kerbs along Pozsonyi Road.

One of the park’s most popular and emblematic features, the wading pool (‘lubickoló’), became difficult to maintain in the 1960s due to increasingly stringent public health regulations, and an aerial photograph taken in 1972 shows that it was no longer in use (Figure 5). Similarly, the oval and flush sandpit area located in the northern enclosed space was filled in. Instead, smaller rectangular sandboxes were constructed both inside and outside the oval ring of locust trees (Figure 6). The trimmed hedge structure of the oval spaces, including the recesses for bench placement, remains faintly discernible in photographs from that era, but most built elements and furnishings have disappeared.

The drastic changes, visible in the 1972 aerial photograph within the central space to the east of Pozsonyi Road, can be attributed to the alterations made in 1964. The formally trimmed hedges had vanished, and were replaced by informal shrub plantings. The symmetrical lawn parterres were redesigned into asymmetrical, free-form layouts. Furthermore, the tree planting within the playground—itsself featuring a fragmented layout and

többé-kevésbé még látszik az akkori felvételeken, de az épített elemek és berendezési tárgyak túlnyomó többsége már nem.

Az 1972-es légifotón a Pozsonyi úttól keletre lévő közép térben látható drasztikus változások az 1964-es átalakításoknak köszönhetőek. A szabályosra nyírt sövények eltűntek, helyettük cserjefoltok jelentek meg, a szimmetrikus gyepteretek aszimmetrikus oldott formában épültek át, míg a szabdalt alaprajzú, szőrt burkolatú játszótér ortogonális rendet tagadó fásítása végleg megbontotta a geometrikus szerkesztettséget. Visszatekintve, a Szent István park történetében ez az a meghatározó fordulópont, ahonnan már nincs stílárís “visszaút”, s amikor-tól a fő tengely megnevezés helyett célszerűbb a közép tér kifejezést használnunk a park ezen részére. 1970-ben, a déli melléktengely Balzac utcai szakaszán felavatott *Szir [SIC!] ellenállási csoport emlékműve* (Rajna, 1989) szintén aszimmetrikusan törte meg az akkor még egységes rendet. Ugyanitt az autók illegális parkolása és a zöldfelületek csökkenése tovább rontotta a park eredeti térbeli integritását.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az 1950-60-as évek beavatkozásainak erénye, hogy korábban nem létező rekreációs és sport funkciót telepítenek a parkba. Az átalakítások ugyanakkor drasztikus változást eredményeznek a park szellemiségében, szerkezeti felépítésében. A parkot korábban jellemző általános szimmetriaviszony a fő tengely mentén részben megszűnik, csupán

5. ábra/ Figure 5: A Szent István park szerkezeti kialakítása az 1970-es évek elején / *Structural layout of Szent István Park in the early 1970s*
LÉGI FELVÉTEL FORRÁSA: [HTTPS://FENTROL.HU](https://fentrol.hu)
(BUDAPEST, 1972, A KARTOGRAFIAI VÁLLALAT LÉGI FELVÉTELE, FENTROL.HU ONLINE ADATBÁZISA NYOMÁN. KÉP AZONOSÍTÓ SZÁMA: 1972-0064-3989); ELEMZŐ ÁBRA: SZERZŐK SAJÁT MUNKÁJA

6. ábra/ Figure 6: Terméskő szegélyű, négyzetes homokozó a fő tengelyben az eperfa sövény egy szakaszának helyén, kilátással a háttérben a díszmedence és a Margitsziget felé. A képen Almási Helga és Almási Szabolcs látható / *Square sandpit on the main axis, with natural stone edge in place of a mulberry hedge, with view towards the ornamental pool and Margaret Island in the background. The picture features Helga Almási and Szabolcs Almási*
ALMÁSI LÁSZLÓ FELVÉTELE [1972]. MESTERSÉGES INTELLIGENCIÁVAL UTÓLAGOSAN SZÍNEZETT KÉP

unbound paving—explicitly negated the orthogonal order, permanently disrupting the park’s geometric composition. In retrospect, these alterations represent a defining turning point in the history of Szent István Park, as thereafter, a return to the original stylistic coherence was no longer feasible. From this point onwards, it becomes more appropriate to refer to this area of the park as ‘the central space’ rather than ‘the main axis’. In 1970, the erection of the memorial to the ‘Szir’ [Syrian] resistance group (Rajna, 1989) in the secondary axis also asymmetrically interrupted the uniform order that once prevailed. In the nearby areas, illegal parking by vehicles and the resulting loss of green space further undermined the park’s original spatial integrity.

CONCLUSION

In the case of the earliest changed made to Szent István Park, the main merit of the interventions carried out in the 1950s-1960s lies in their introduction of recreational and sporting facilities that were previously absent. Simultaneously, however, these alterations precipitated drastic changes in the park’s fundamental ethos and structural composition. The overall symmetrical order that had previously characterised the public park partially dissolved along the main axis, while persisting along the north-south secondary axis. However, even this remaining symmetry was disrupted by the new memorial mentioned above [to the Syrian resistance group] and its surrounding setting [18]. Meanwhile, the symmetrical arrangement of

the east-west main axis underwent a fundamental transformation. The accelerated pace of modifications, the proliferation of new elements and functions in the park, and the concurrent loss of numerous original features highlighted the urgent need for a timely and carefully considered professional intervention. Nearly four decades after its initial establishment, the park was evidently primed for a comprehensive renovation, which ultimately occurred in 1975. However, this long-awaited new plan—regarded as a milestone in many ways—paradoxically led to an even greater erosion of value, which had already begun to emerge by that time. A detailed analysis of this subsequent process will be presented to readers in the next publication of this article series. ©

This work is licensed under Creative Commons 4.0 standard licenc: CC-BY-NC-ND-4.0.

- JEGYZETEK/NOTES**
- 1** TAKÁCS K. et al. (2021): A modern mozgalom hajnalán: a budapesti Szent István park kertművészeti elemzése / At the dawn of the modern movement: a historical analysis of the Szent István Park in Budapest. *4D TÁJ-ÉPÍTÉSZETI ÉS KERTMŰVÉSZETI FOLYÓIRAT* (60). pp. 18-33. A 1970-es éveket követő jelentős beavatkozásokhoz kapcsolódó vizsgálatainkat és megállapításainkat sorozatunk következő részeiben tesszük közzé. Lásd még továbbá a park kialakulásának ismertetését CSEPELY-KNORR L. (2011): Korai modern szabadtérépítéset. A közparktervezés-elmélet fejlődése az 1930-as évek végéig. Doktori értekezés, Budapest, pp. 195-196./ *Our investigations and findings on the major interventions since the 1970s will be published in the next parts of this series. See also a description of the development of the park CSEPELY-KNORR L. (2011): Korai modern szabadtérépítéset. A közparktervezés-elmélet fejlődése az 1930-as évek végéig. Doctoral thesis, Budapest, pp. 195-196.*
- 2** A gömb koronájú fehérakácok korabeli képét ld. az alábbi napilapban: *Képes Pesti Hírlap*, 1935 (LVII. évf.), 187. szám, 1935-08-18
- 3** A fagyal sövények korabeli ábrázolásait ld. Többek közt: Fortepan / Lissák Tivadar 72094 Újpesti rakpart a Szent István parknál. [1943] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=72094>; Fortepan / Ungváry Rudolf 255083 [1937] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=255083>
- 4** A rácsra futtatott kúszónövény nem sokáig díszíthette a díszmedence négy sarkát. Teljes pompájában látható többek közt az Angyalföld régi képeken c. közösségi média csoportban közzétett képeken, illetve Bor Dezső fényképén a Fortepan Gyűjteményében közzétéve (Fortepan / Bor Dezső 231727 [1937] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=231727>).
- 5** Ld. Seidner Zoltán és Samai Antónia fényképeit az MTI/MTVA Fotószerkesztőségének archívumában. <https://nemzetiarchivum.hu/photobank> Fájlnévek: MF___ZE_____5571984; AF__AA195607220006
- 6** Fortepan / Chuckyeager tumblr, 133769 Újpesti rakpart a Szent István parknál, a Duna-ág túlszárnyán a Margit-sziget, jobbra a távolban az Árpád híd. [1958] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=133769>
- 7** A kifejezett nyírfák a hatvanas évek archív fényképein már láthatók. Fortepan / Szilvási hagyaték, 273760 Szent István park, szemben a Csanády utca. [1969] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=273760>; Fortepan / Reményi József, 258631 A felvétel a Szent István parkban készült, a háttérben szemben a Csanády utca. [1964?] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=258631>
- 8** A cserjesor kivágásának tényét dokumentálja az alábbi kép: Fortepan / Obetkó Miklós, 277362 Szent István park, játszótér, háttérben a 26., 25., 24., 23. számú ház. [1966] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=277362>, illetve egy légi felvétel is: MTI/MTVA Fotószerkesztőségének archívuma, Járai Rudolf, AF__JA196409260073, Légi felvétel a Szent István parkról, és a park körül lévő házakról. [1964]. <https://nemzetiarchivum.hu/photobank>
- 9** Fortepan / Reményi József, 258631 A felvétel a Szent István parkban készült, a háttérben szemben a Csanády utca. [1964?] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=258631>. Az átalakításokat légi felvételeken is nyomon lehet követni: 1963-0078-0256 - Légi felvétel: a Magyar Néphadsereg Térképészeti Intézetének légi felvétele, Fentrol.hu online adatbázisa nyomán. 1972-0064-3989 - Légi felvétel: a Kartográfiai Vállalat légi felvétele, Fentrol.hu online adatbázisa nyomán.
- 10** TAKÁCS K. et al. (2021) p.23., 4. ábra.
- 11** Ld. 1951-es légi felvételek, amelyek a gyepes parterek átalakításának évéből származnak. 1951_30646_L34-15-Ac és 1951_30649_L34-15-Ac jelzetű légi felvételek a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtárból.
- 12** 1951_30646_L34-15-Ac és 1951_30649_L34-15-Ac jelzetű légi felvételek a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtárból. A változásokat az MTI/MTVA fotóarchívuma is jól dokumentálja.
- 13** Fortepan, leltári szám: 77921, kép készítője: Mihalik István, dátum: [1948] - <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=77921>
- 14** Ld. Samai Antónia fényképét az MTI/MTVA Fotószerkesztőségének archívumában.
- 15** Ld. Járai Rudolf légi felvételét az MTI/MTVA Fotószerkesztőségének archívumában. <https://nemzetiarchivum.hu/photobank> Fájlnév: AF__JA196409260073.
- 16** Fővárosi Kertészeti Vállalat (1964-65): *Műszaki fejlesztési tájékoztató*. 1. szám, Parkfejlesztés. pp 95-97. 66."TEMPÓ"KSZ/Msz: 2986. felelős szerkesztő: Gopcsa Ervin
- 17** Ld. Patkó Klári fényképét az MTI/MTVA Fotószerkesztőségének archívumában. <https://nemzetiarchivum.hu/photobank> Fájlnév: AF__RI196408270022. Dátum: 1964.
- 18** A Szír ellenállási emlékművet 1969-70-ben állították fel, keletkezésének dokumentumai a Fővárosi Levéltárban: HU_BFL_XV_17_d_328_0001786; HU_BFL_XV_17_d_328_KT_szoc_1776;

IRODALOMJEGYZÉK/ BIBLIOGRAPHY

Balogh, P. I., Báthoryné Nagy, I. R., Reith, A., Takácsné Zajacz, V., & Teremy, V. (2020). Child-Friendly Urban Landscapes: The Meaning of Child-Friendly Urban Open Spaces and the Opportunities for Implementing Initiatives in Hungary. 4D Tájépítészeti És Kertművészeti Folyóirat, 55-56, 94-113. <https://doi.org/10.36249/55-56.7>

Csepely-Knorr, L. (2011). Korai modern szabadtérépítéset. A közparktervezés-elmélet fejlődése az 1930-as évek végéig [Doktori Disszertáció]. Budapesti Corvinus Egyetem.

Dékány, Sz. (2017). 150 éves a Fővárosi Kertészet, 1867-2017. Kiadó: FŐKERT Nonprofit Zrt., Budapest, 2017, 231.

Erki, E. (1997). Rakpartszemlélet helyett parkgondolat. A folyómenti palota- és villasor az Újpesti öbölög folytatódjék. Népszabadság-Budapest melléklet, 41.

Fonyódi, A. (2012). Város a városban - Új-Lipót-város a harmincas években, a kortársak szemében in: Lipócia, 2. évf. 1. sz. pp. 44-49. Földeák, J. & Somogyi, G. (1954). Az Új-Lipótváros kiépülése 1920-1944, Budapest

Gopcsa, E. (1964-1965). FŐKERT: Műszaki fejlesztési tájékoztató. 1. szám, Parkfejlesztés. pp 95-97. 66."TEMPÓ"KSZ/Msz: 2986.

Heim, E. (1937). A Duna-parti Új-Lipótváros. Tér és forma, X.②, 112-115.

Karlóciné Bakay, E., Gergely, A., & Takácsné Zajacz, V. (2024). Modernista közparkjainak megőrzésének kihívásai. 4D Tájépítészeti És Kertművészeti Folyóirat, 70, 32-47. <https://doi.org/10.36249/4d.70.4688>

Kürti, A. (1965). Le a bürokráciával, parkok, padok és egyebek. Ludas Matyi, 4(15), 7.

Maczó, B. (2022). Séták a Szent István park körül. Athenaeum Kiadó. https://bookline.hu/product/home.action?_v=Maczo_Balazs_Setak_a_Szent_Istvan_park_&type=22&id=331368

Rajna, G. (1989). Budapest köztéri szobrainak katalógusa – Budapesti Városvédő Egyesület. Budapesti Városvédő Egyesület. <https://varosvedo.hu/termek/budapest-kozteri-szobrainak-katalogusa/>

Takács, K., Kubik, E., & Almási, B. (2021). A modern mozgalom hajnalán: A budapesti Szent István park kertművészeti elemzése. 4D Tájépítészeti És Kertművészeti Folyóirat, 18-33. <https://doi.org/10.36249/60.2>

FELHASZNÁLT KÉPI FORRÁSOK/ IMAGE SOURCES

Térképek, légi felvételek / *Maps, aerial photos*

HU_BFL_XV_17_f_360_13-49 - FŐKERT tervek: Szent István park kertészeti rendezése (1961-1980)

HU_BFL_XV_17_d_328_0001786; HU_BFL_XV_17_d_328_KT_szoc_1776 - A Szír ellenállási emlékmű keletkezésének dokumentumai a Fővárosi Levéltárban.

1951_30646_L34-15-Ac - Légi felvétel: Hadtörténeti Intézet és Múzeum - Térképtár

1951_30649_L34-15-Ac - Légi felvétel: Hadtörténeti Intézet és Múzeum - Térképtár

1953_30660_L34-15-Ac - Légi felvétel: Hadtörténeti Intézet és Múzeum - Térképtár

1963-0078-0256 - Légi felvétel: a Magyar Néphadsereg Térképészeti Intézetének légi felvétele, Fentrol.hu online adatbázisa nyomán.

1972-0064-3989 - Légi felvétel: a Kartográfiai Vállalat légi felvétele, Fentrol.hu online adatbázisa nyomán.

Archív fényképek / Archive photos

Fortepan / Lissák Tivadar 72094 Újpesti rakpart a Szent István parknál. [1943] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=72094>

Fortepan / Ungváry Rudolf 255083 [1937] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=255083>

Fortepan / Bor Dezső 231727 [1937] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=231727>

Fortepan / Chuckyeager tumblr, 133769 Újpesti rakpart a Szent István parknál, a Duna-ág túlszárnyán a Margit-sziget, jobbra a távolban az Árpád híd. [1958] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=133769>

Fortepan / Obetkó Miklós, 277362 Szent István park, játszótér, háttérben a 26., 25., 24., 23. számú ház. [1966] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=277362>

Fortepan / Szent-tamási Mihály, 13785 Szent István park. [1957] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=13785>

Fortepan / Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény, 39663 [1962] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=39663>

Fortepan / Reményi József, 258631 A felvétel a Szent István parkban készült, a háttérben szemben a Csanády utca. [1964?] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=258631>

Fortepan / Szilvási hagyaték, 273760 Szent István park, szemben a Csanády utca. [1969] <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=273760>

Fortepan / Mihalik István leltári szám: 77921, Szent István park. [1948] - <https://fortepan.hu/hu/photos/?id=77921>

MTI/MTVA Fotószerkesztőségének archívuma, Járai Rudolf, AF__JA196409260073 Légi felvétel a Szent István parkról, és a park körül lévő házakról. [1964].

MTI/MTVA Fotószerkesztőségének archívuma, Patkó Klári, AF__RI196408270022 Beszélgető kisgyerekes anyák a főváros 13. kerületében, a Szent István parkban. [1964]

MTI/MTVA Fotószerkesztőségének archívuma, Seidner Zoltán, MF__ZE_____5571984;

MTI/MTVA Fotószerkesztőségének archívuma, Samai Antónia, AF__AA195607220006. [1956]